Termes geogràfics del sud valencià

Carles Domingo

Una reeixida excursió per terres de la punta extrema del nostre domini lingüístic ens ha permès poder donar una ullada als referents d'uns quants termes topogràfics que apareixen en la toponímia d'aquells verals. Alguns d'aquests termes, que solen fer de genèrics en el nom de lloc, potser sobtaran a qui pertanyi de ple a la variant oriental del nostre idioma, per bé que no pas tots es troben en exclusiva en aqueix sector final del sud valencià i, de fet, la majoria són compartits d'una manera o d'una altra per tot el català occidental, i no és pas insòlit fins i tot trobar-ne algun d'escadusser en el domini del català oriental; si més no, a la perifèria. No cal dir, tanmateix, que els termes de què fem qüestió és ací que hi preponderen.

No qüestionarem pas la genuïnitat d'aquests mots, per bé que advertim d'antuvi que semblen unes paraules arrelades pregonament en la parla pròpia del país; per tant, que no és pas improcedent que siguin usades en el seu àmbit.

Els mots a considerar, en principi, són els següents: *cabeç* i *cabeço*, *tossal* en la seva pronúncia [tussal], *canyada*, *fondó*, *marjal* i *assarb*. Farem una passada, així mateix, per alguns altres dels termes que es troben per a anomenar els accidents del relleu, els quals, però, són d'un ús molt més general, almenys en el valencià; així, per exemple, *alt* o *altet* o *lloma*.

En l'exposició que en fem, seguim majoritàriament Coromines, les consideracions del qual no són pas desmentides per la comprovació *in situ*.

Els indrets visitats pertanyen a les comarques del Baix Vinalopó (Camp d'Elx, en una denominació més tradicional) i de les Valls del Vinalopó. Hi ha, per una altra part, el cas de Guardamar, el terme del qual, en trobar-se a la riba dreta del Segura, és dubtós si no fóra millor d'adscriure al Baix Segura; fisiogràficament hi pertany, per bé que no hi pertanyi lingüísticament.

Es tracta d'uns paratges proverbialment ressecs, amb extensions planes de desguàs incert (amb «fondets», per exemple, sense sortida, on l'aigua s'atura) i amb cordons litorals de dunes que en barren el pas, facilitant-hi així la formació de marjals i la barreja d'aigua dolça i salada.

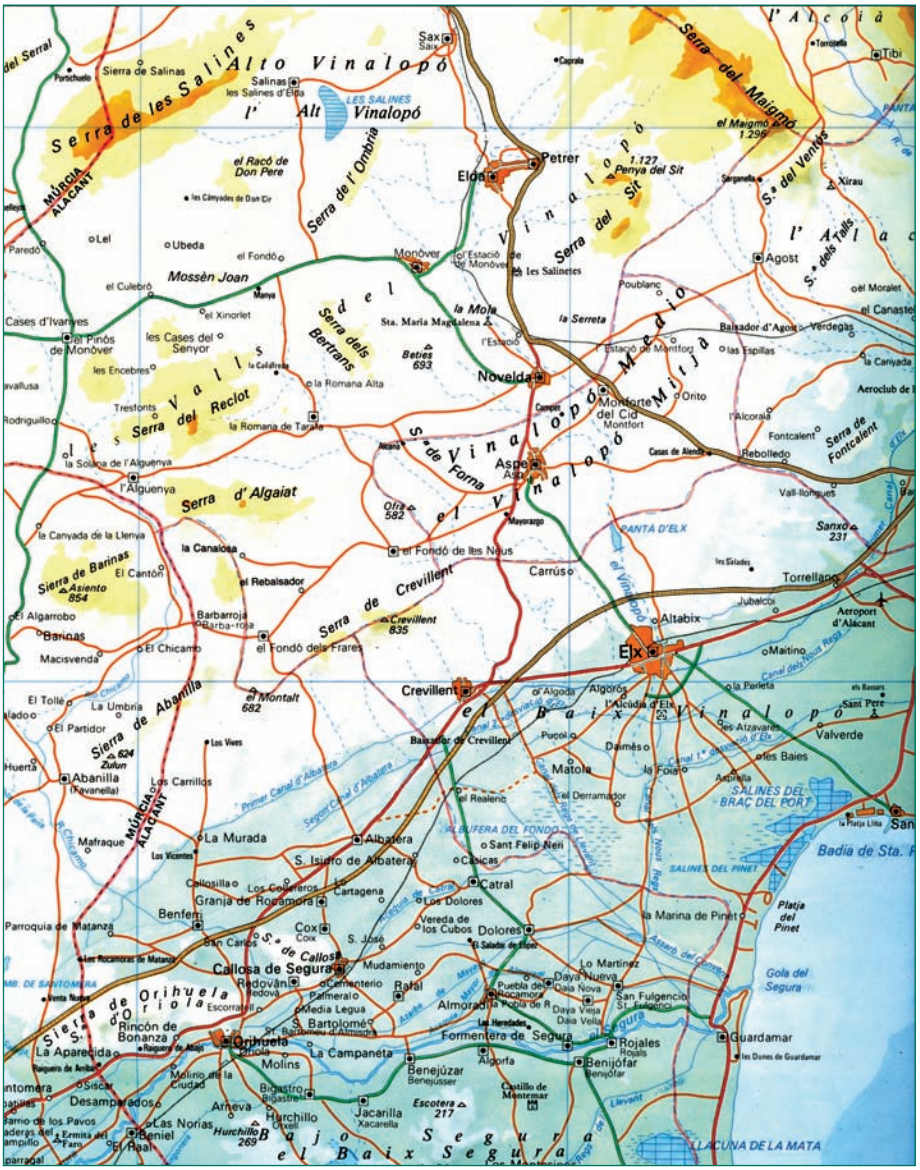

Comarques del Baix Vinalopó i Valls del Vinalopó (Camp d'Elx)
Mapa: Atles de l'Enciclopèdia Catalana

País muntanyós a la riba esquerra de la rambla del Vinalopó, predomina, en canvi, el terreny pla a la seva riba dreta, sobretot com més ens endinsem sud enllà. En aquest sector pla, de tant en tant, però, s'aixequen abruptament, de cop, muntanyes solitàries, diríem a manera dels inselbergs o monts illa dels geòlegs (*montínsula,* que proposa dirne també el *Diccionari de geologia*).

Aquest darrer aspecte és clarament el que presenta el paisatge de la contrada del Carxe, aquest enclavament català de la regió de Múrcia on es parla del «bell catalanesc del món». Altiplà d'uns sis-cents metres, si fa no fa, veus com de sobte s'alça fins quasi els mil quatre-cents i gairebé a cop d'espadats la serra homònima, més ben dit, la muntanya el nom de la qual és emmanllevat per la contrada que presideix per a nom també seu.

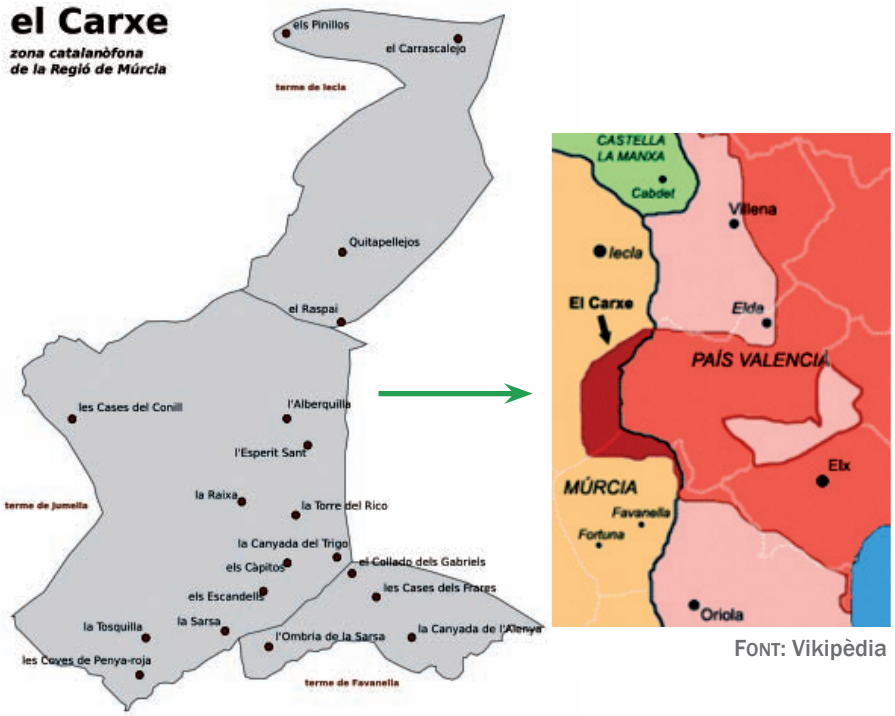

FONT: Vikipèdia

Afegim, fent un incís, que la paraula *Carxe* prové, segons Coromines, del mot romànic anterior a la Reconquesta que anomenava el càrritx, un canyís molt abundant a les Balears però que creix també al País Valencià (i encara a Catalunya, al Garraf). A València el seu nom és, però, *carrís,* i així, per exemple, tenim el *barranc del Carrís*, que esmenta Coromines, al Pinós de Monòver (Valls del Vinalopó), o bé la pedania que hi ha devers l'antiga albufera d'Elx, anomenada *els Carrissars*.

Termes generals

Farem ara un repàs ràpid pels mots cabdals de la terminologia sobre el relleu per aquests verals del valencià meridional. També farem esment d'alguns termes que podríem considerar secundaris, però que ens han cridat l'atenció per la seva singularitat o bé per tal com és de sorprenent trobar-los tant cap al sud. De tota manera, els termes que semblen gairebé privatius de la contrada tindran un tractament a part.

Les unitats orogràfiques són conegudes majoritàriament com a *serres*. En la contrada del Carxe, en el contacte pel nord amb el domini del castellà, hi ha una denominació que deu ser tautològica, la *serra del Serral*, perquè amb *serral* sembla que ja n'hi hauria prou. Part de la carena d'aquest relleu és un pla i es diu el *pla del Serral*.

Hi ha alguna elevació del terreny, el topònim de la qual és un mot compost amb el radical *mont-*. Així, per exemple, el turó vora mar anomenat *Montcaio*, a Guardamar, o bé *el Montalt*, el cim extrem vers ponent de la serra *de Crevillent*. Recordem també *el Montcabrer*, el punt més alt de la serra de Mariola (l'Alcoià), que, si bé es troba fora de la zona considerada, podríem dir que forma part del mateix sistema muntanyós que parcialment l'afecta.

No manquen tampoc els termes *lloma* i *llometa*, molt generals al valencià en els noms dels relleus allargats. Per esmentar-ne sols algunes ocurrències, retraiem del Carxe la *lloma Llarga* i la *de l'Àguila* o la *llometa del Cementeri*.

Els punts més alts de les elevacions del terreny són coneguts preferentment com a *alts* o *altets*, l'un o l'altre segons la seva magnitud. Com a cosa curiosa esmentem, així mateix, que el punt culminant de la serra del Carxe es diu *la cima de les Gralles*, i altrament, més humil, al sud de la *Canyada del Trigo* hi ha un turonet compartit pels municipis de Jumello i Favanella (en castellà, *Abanilla*), que és conegut per *l'alt de la Cima* o simplement, *la Cimeta*. Això representaria uns casos únics de l'ús d'aquest genèric teòric en la toponímia dels Països Catalans, segons el que nosaltres sabem i segons les nostres investigacions.

Esmentant cims, però fent-hi referència no pas per llur eminència sinó per l'aspecte formal o constitutiu que presenten, tenim els *cabeços* i les *penyes*. Dediquem, més endavant, tot un apartat als primers; quant al genèric *penya*, cal tenir en compte que no s'aplica solament a cims. Com que al que realment es refereix el mot és a la constitució pètria del lloc que anomena, tant es pot trobar en el nom d'un cim rocós com en qualsevol altre aflorament o formació de roca del terreny; així, posem per cas, uns espadats com les *penyes de l'Assuara*, nom d'uns tallats de la serra del Carxe.

En aquest darrer sentit tenim l'imponent relleu de la *penya del Sit,* que és una mola quadrangular de rocam cretaci, que penja damunt mateix de la població de Petrer. La transcripció que el castellà ha fet d'aquesta muntanya en la cartografia estatal l'ha convertida grotescament en una *penya del Cid*, amb aquell deler malaltís de trobar pertot arreu del País Valencià la petjada de l'heroi mític de Castella. En realitat, *sit* deu procedir del llatí *sectum*, això és, *tallat*.

El senyor Joan-Carles Martí ens crida l'atenció sobre l'existència del mot *molar* en el topònim *serra del Molar* de la serreta que separa Guardamar del Camp d'Elx. Es tracta, diu, d'un relleu que a la part de dalt fa una «planissa». Talment, doncs, com el relleu tabular conegut com a *mola*, un terme l'accepció orogràfica del qual prové sens dubte d'un trasllat metafòric del significat primordial de 'pedra de moldre'.

Val a dir que aquest derivat de *mola,* que és *molar* (el qual sobretot a la Ribagorça anomena superfícies d'alta muntanya cobertes de grans blocs de pedra o bé on aquesta mena de pedram gros abunda), és un nom compartit per diversos nuclis de població. Tenim així, per exemple, al Priorat, el poble anomenat el Molar. Doncs bé, en aquesta serreta d'Elx també n'hi havia hagut un amb aquest nom: un Molar, però, que era conegut, no sabem si oficialment, com a Sant Francesc Xavier.

En el nom d'un turonet que hi ha davant de la *Torre del Rico* –potser el nucli de població més antic de la contrada del Carxe, anterior a la repoblació valenciana– trobem el representant valencià dels mots del català del Principat *esllavissada* o *ensulsiada*; això és, *solsida*, que és com es diu simplement (amb l'article) *l'altet* en qüestió.

A les canyades ja ens hi referim més endavant. Altres termes, de fet els dominants, per a indicar els indrets d'escolament de l'aigua són les *rambles* i els *barrancs*. Les rambles les trobem amb preferència a les planes, i els barrancs a les zones de muntanya. *Barranc*, però, té més valor d'oròonim que d'hidrònim. Esmenta més una incisió fonda excavada en un coster que no pas un canal d'evacuació d'unes aigües, ací certament efímeres. Advertim, però, que les rambles

Els *cabeços* i els *tossals*

Molts dels cims d'aquestes terres meridionals són identificats en la toponímia com a *cabeços*. El cabeç és un puig de culminacions i contorns arrodonits, o almenys això és el que hi preval. En tot cas, és un cim amb un modelat sense arestes vives, com escau al rocam calcari amb què són fetes preferentment les muntanyes d'aquesta zona. Per una altra part, el cabeç sol ser en general alt, és clar, en funció del seu nivell de base; és a dir, el cabeç és un cim d'una alçària que es veu rellevant.

El terme *cabeç* és propi del valencià i es presenta en dues variants –*cabeç*, tal qual, i *cabeço*–, les quals es reparteixen el territori a parts si fa no fa iguals. *Cabeç* es queda la franja de l'est i *cabeço*, la de l'oest. Al sud extrem, però la primera variant s'ha extingit de la catalanització aparent que representa *cabeç* enfront de *cabeço*. En tot cas, l'«enorme, antic i constant arrelament toponímic» descarta que sigui un simple manlleu del castellà. De fet, n'hi ha un testimoniatge escrit de finals del segle XIII en un document publicat per Martínez Ferrando, on es fa referència als *Cabeçolos de Cullera*.

En les descripcions geogràfiques i en la cartografia del sud valencià se sol trobar en la denominació d'alguna de les seves muntanyes conspícues la forma *cabeçó*. Així, posem per cas i ben rellevant, el *cabeçó d'Or*, un dels tossals més vistents de tot l'Alacantí. Però el sufix *-ó*, que mostra aquesta variant, confereix, com sabem, valor de diminutiu en la nostra llengua al nom al qual s'ajunta, cosa més aviat incongruent per a anomenar específicament relleus notables com aqueix. Creiem més aviat que aquests cabeçons deuen ser fruit d'una catalanització superficial del castellà *cabezón*, precisament el

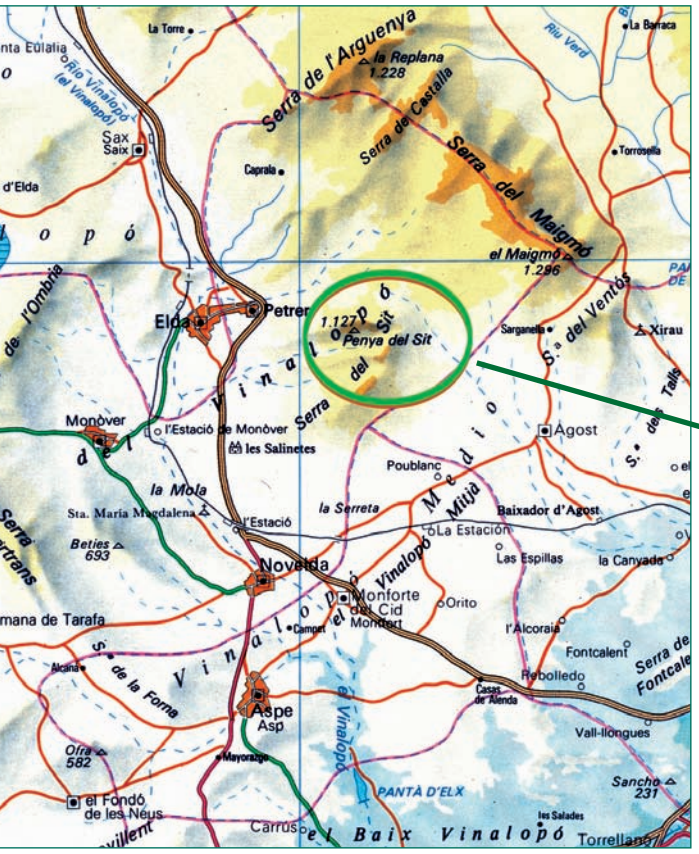

MAPA: Atles d'Enciclopèdia Catalana

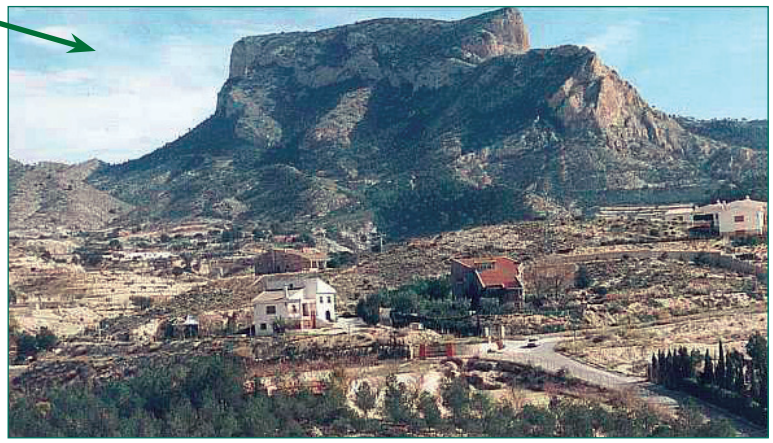

Penya del Sit

FONT: Internet

també poden haver excavat solcs pregons en el pla. Així, per exemple, el Vinalopó quan travessa la ciutat d'Elx, que cal franquejar amb ponts de vegades espectaculars, com és ara el de la Generalitat.

Els mots antònims per a referir-se als costats d'una muntanya segons l'exposició solar, és a dir, les *obagues* i els *solells* del català oriental, ací són representats per la parella *ombria* i *solana*, altrament com almenys en tota la resta del valencià. Una mateixa serra es pot dir una cosa o l'altra segons el costat per on es miri; així, per exemple, s'esdevé a Monòver. *Ombria* sovint es troba escrit *umbria*, per adaptació al mot castellà corresponent.

(si és que hi ha existit mai), desplaçada pertot arreu per la forma *cabeço*.

Segons Coromines, no cal atribuir a la interferència castellana la forma amb *o* final, sense accent, tal com ens ho podria fer pensar la situació del seu domini, que es troba precisament en la zona limítrofa amb Castella. Probablement, diu, les dues variants ja hi eren abans d'esdevenir tot el territori país català. O bé és més segur que siguin formes pròpies dels parlars romànics anteriors a l'arabització. Potser fins i tot *cabeço* era aleshores l'única realització existent, i és aquesta mateixa arabització que hi propicià la pèrdua de la *o* final en la zona oriental més poblada; val a dir: l'acompliment abans d'hora

terme que trobem per a la denominació dels puigs susdits en la cartografia oficial espanyola. Una toponímia, aquesta, que és seguida religiosament en l'edició de les sèries que hom posa a l'abast del gran públic, com ara els mapes de carreteres o bé els mapes turístics.

En realitat, quan el que és significatiu d'un *cabeç* concret és la seva poca alçada, això se sol expressar amb l'adjunció del sufix *-ol,* a vegades combinant *-ol* amb *-et*. És a dir, originant el terme *cabeçol* i *cabeçolet*, que segons Coromines, es troben en el nom de molts turonets de la conca del Xúquer. Hi pot haver, també, l'ús del sufix *-ó*, diminutiu, per bé que el susdit filòleg

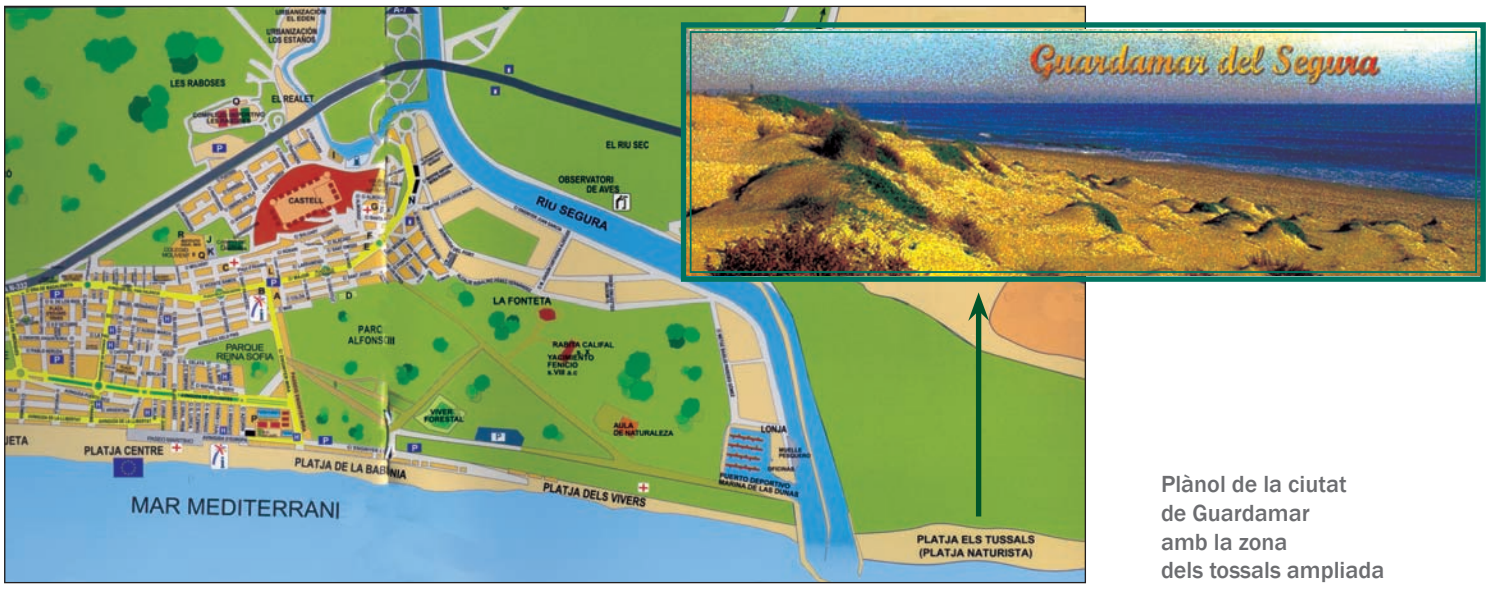

Plànol de la ciutat de Guardamar amb la zona dels tossals ampliada

esmenta haver-ne trobat tan sols un cas: *el cabeçó de la Via* (a Benigànim [Vall d'Albaida]).

Com podem llegir en l'obra corominiana, el terme *tossal* no es troba gaire en ús com a apel·latiu normal al País Valencià; sí, en canvi, com a topònim o com a genèric toponímic. I curiosament hi reapareix la pronúncia anòmala *tussal*, característica de bastants punts del català occidental pirinenc. A València, Coromines l'enregistra en la rodalia immediata de Castelló de la Plana, al nord de la ciutat, i en unes poques localitats de la Marina i l'Alacantí. En dóna com a lloc més meridional Sant Vicent de Raspeig, amb l'anomenat *Tussal Reó* (és a dir, en el dialecte oriental, *Tossal Rodó*).

A Guardamar hem pogut tenir notícia, però, d'uns *tussals* més meridionals. Amb aquesta variant els guardamarencs de soca-rel anomenen les dunes, diu J.C. Martí; unes dunes, val a dir, que poden arribar a fer quaranta metres, que en llur avanç amenaçaren en el segle XIX de soterrar gairebé tot el poble, i per això foren fixades. Doncs bé, tenim, si més no, que les que hi ha a la riba esquerra de la gola del Segura han donat nom modernament a la zona de platja contigua, coneguda així, per aquest motiu, com la *platja dels Tussals,* per bé que hom s'esforça per grafiar el mot en la forma estàndard.

L'accepció topogràfica de *cabeç* no apareix en els diccionaris del IEC; sí, en canvi, en el DLC de l'Enciclopèdia, enciclopèdia que, per cert, enregistra el topònim *cabeçó d'Or*.

Els *fondons*

Crida l'atenció, quan donem una ullada als topònims d'aquestes terres meridionals, un nom que sembla genèric (això és, comú), perquè sol anar acompanyat d'un altre que en diu la pertinença, constituint-se així la denominació específica d'un lloc concret. Aquest nom és el mot *fondó,* que podem trobar, tant anomenant nuclis de població (alguns de prou notoris, com ara el Fondó de les Neus), com alguns indrets o partides de terreny. Cal pensar que si tots aquests punts comparteixen d'una manera o altra en el seu nom el mateix terme *fondó,* és que aquest mot deu fer referència a alguna característica especial en què coincideixen tots.

En efecte, tots aquests llocs sembla que comparteixen una mateixa particularitat fisiogràfica: el fet de trobar-se en unes depressions gairebé endorreiques, això és, en uns terrenys deprimits, amb tan poc desnivell que l'aigua no té gairebé per on sortir. Si es confirmava que tots els paratges que tenen en llur denominació *fondó* presenten la singularitat suara esmentada, el mot es podria prendre ben bé com un terme autòcton a tenir en compte per a anomenar específicament aquesta mena de clots quasi o del tot endorreics. La vall on es troben el Fondó de les Neus i el dels Frares és indiscutiblement un d'aquests clots. I, de fet, la *Geografia general dels Països Catalans*, quan explica el terme del poble de l'Alguenya (Valls del Vinalopó) es val del terme *fondó*, que tracta com a nom comú, per a descriure el paratge enclotat que hi ha immediatament a l'oest de la població.

Hem aplegat els fondons següents:

— Nuclis de població: el Fondó de les Neus, el Fondó dels Frares i el Fondó de Monòver.

— Indrets: un Fondó (citat per Coromines), indeterminat, a Mutxamel (Alacantí); els *Alfondons,* partida rural de la Vila Joiosa (la Marina) i el *Fondonet,* al Pinós de Monòver.

— Retret per la *Geografia general dels Països Catalans*: el *Fondó de les Carboneres*, al sector de muntanyes bètiques, situat devers la dreta del Vinalopó.

Afegim finalment que en la paraula *fondó*, seguint Coromines, hi ha una base romànica pre-catalana a la qual es devia afixar la desinència del plural de l'àrab *-un*, esdevinguda *-ó* en català. És a dir, i parafrasejant l'il·lustre filòleg, *fondó* no és sinó un mossarabisme toponímic filtrat per l'àrab.

No ens penséssim amb tot això que *clot* sigui un mot estrany en la contrada. Per exemple, un dels espais humits protegits que té el terme municipal d'Elx es diu el *Clot de Galvany*. Hi ha ben present, a més, la variant amb *re-* intensiu, *reclot*; si més no, en la toponímia. Així, posem per cas, hi tenim la serra dita *del Reclot*, entre la Romana i Monòver, o bé el *reclot des Anoveres*, a l'Alguenya. Val a dir que *reclot*, Coromines el defineix com a 'clot recòndit', potser inspirat per la citació d'Enric Valor (que, com sabem, era de la comarca pròxima de la Foia de Castalla) que dóna el DCVB: «Per les planes obertes, pels reclots amagats».

Les *canyades*

El mot *canyada* no és sinó sinònim de *canyar*; tots dos col·lectius indiquen, en primer lloc, un aplec de canyes. La canya és una planta lligada indissolublement amb l'aigua; la trobem, per exemple, vorejant sèquies agrícoles i canals i, també, al fons de torrenteres marcant-ne en certa manera el curs.

Doncs bé, aquesta darrera ocurrència és ara la que ens interessa, perquè ha donat lloc a una extensió de significat de *canyada*, devers una accepció orogràfica, en què designa, com diu Coromines, una 'vall poc marcada, visible pel canyar del fons'. Una vall incipient, diríem nosaltres, en el fons de la qual potser ara ja no s'hi veuen canyes; però on probablement continua concentrant-se l'aigua, si més no al subsòl, i, per tant, on hi ha la possibilitat d'aconseguir-ne.

S'ha de convenir que aqueix traspàs de significat sol esdevenir-se en zones àrides, sobretot en les d'aquesta característica de la frontera entre els dominis del català i del castellà. Potser per aquesta raó, *canyada,* amb aquest valor, és un mot compartit per ambdues llengües. En el domini del català, trobem *canyada* en toponímia dins el valencià, sobretot el de la banda de ponent i el del sud, dins el català de la Franja d'Aragó i també a Tortosa.

El significat de *canyada* al País Valencià ha tingut encara una altra derivació. El mot ha esdevingut així mateix sinònim d'*assegador*, és a dir, de via del bestiar transhumant, de *camí ramader,* com es diu en el català oriental. La derivació es deu haver produït a partir del valor de *vall incipient*. Car sobretot en la indecisió direccional d'un pla és l'única cosa que assenyala un possible guiatge devers qualsevol altre lloc d'enllà forà; altrament, la presència del canyar promet la nomancança d'aigua; doncs, dues bones raons per a escollir aqueixes torrenteres que s'insinuen en el terreny per al pas del ramat –de la rabera, que diuen per allà–; un pas no en fila índia sinó en columna més aviat espessa, que per això les carrerades solen ser amples, o almenys de vores més aviat desfetes, cosa a la qual la vall poc marcada que és la canyada no posa pas cap impediment.

El terme *canyada* pot designar orogràficament no sols valls poc marcades sinó també el contrari, una vall estreta que queda entre dues elevacions acostades, com diu el diccionari d'Alcover-Moll. Tenim així, com a exemple més conegut i antic (ja surt en la *Crònica de Jaume I*), la *Canada d'Ares*, una rambla que pren aquest nom del de l'indret on neix –la *Canada*; un altiplà que és una vallada entre muntanyes pròximes, que pertany al municipi d'Ares del Maestrat–. Com podem veure, un topònim on es conserva el duplicat antic de *canya –cana–* dels parlars pirinenc i occidental del català medieval. (Observem, per altra banda, el valor que ací té de genèric de curs fluvial.)

En la terra del valencià meridional, a què dediquem primordialment aquest article, hem trobat també una d'aquestes canyades que són espais plans allargassats entre dos serrats de costers abruptes. La *canyada de Garaia*, una vall de la serra de les Pedrisses, que es troba ensorrada al sud i davant mateix del poble de la Romana, per bé que pertany al terme municipal de Monòver.

La paraula *canyada* es troba sovint en el nom de nuclis de població. Tenim així la *Canyada de Beric*, al Matarranya; la de *Biar*, a l'Alcoià, i la *dels Pins*, un llogaret de Paterna, de l'Horta de València; *Canyada* simplement, un agregat de Tortosa; la *Canyada de Don Ciro* i la *Canyada Roja,* caserius de Monòver.

A la contrada del Carxe hi ha dos nuclis de població amb aquest nom: *la Canyada del Trigo* i *la Canyada de l'Alenya* (que l'administració castellana transcriu com *de la Leña*, i això que *llenya* es pronuncia a la comarca *nyenya*). S'ha de dir que la topografia dels llocs on s'assenten aquestes petites poblacions en justifica, ben cert, el nom, sobretot en la segona, on la presència d'aigua hi ha estat plenament confirmada. Cal convenir que en aquesta rodalia el terme *canyada* no manca pas en el nom de paratges no habitats i com a paraula caracteritzadora topogràficament de l'indret. Per exemple, *la canyada de la casa Arosa* (o *d'Arosa)* o *la canyada dels Rincons*.

Quant al valor d'*assegador*, a Monòver, Coromines diu que n'hi ha tres o quatre d'anomenada.

Les *marjals*

L'excursionista atent que transita pel sud valencià s'ha d'adonar per força dels espais aigualosos amb aigües mortes, que va trobant ara i adés, no sols vora mar sinó també més endins. Són les *marjals*, que en aquestes contrades planes, poc avinents a deixar escolar fora la poca aigua de terra endins que hi ha pogut entrar, tenen terrenys òptims per a poder-se formar. Les marjals són, de fet, aiguamolls litorals o que es fan al costat d'alguna massa d'aigua estancada, com ara un estany o una llacuna. Són espais d'aigües somes, on es cria una vegetació peculiar. De vegades amb plantes com la barrella, que s'agraden dels medis salins (les *plantes halòfiles*, que se'n diu), perquè sovint les marjals es fan sobre terreny salí o bé en llocs on a l'aigua dolça s'hi barreja aigua de mar. Les marjals en aquest cas són més aviat saladars.

Lliri de mar, una flor que es pot trobar en les dunes fixades de Guardamar

El terme *marjal* és ben vivaç a les Illes i també al País Valencià. No es troba al Principat (llevat d'Ulldecona, al Montsià) ni a la Catalunya del Nord, on per a expressar els terrenys anàlegs s'usen altres termes, com, per exemple, *marenda* al Rosselló (o si el terreny és salí, *salelles*) i *maresme* o *maresma* a la costa del Principat, i *aiguamoll* o *aiguamoix* com a termes més generals i que no necessiten per a poder-se aplicar la situació costanera.

Indiquem de passada un sinònim valencià de marjal: *mareny,* que es troba a la costa entre el Xúquer i Dénia.

Com a prova de la vigència de la paraula en qüestió, esmentem que el terme municipal de Guardamar es divi-

deix en dos: la Marjal Primer i la Marjal Segon[1].

Les *assarps* o *assarbs*

Esmentem finalment el mot *assarp*, exclusiu de la zona de regatge del Baix Vinalopó, i que, segons el *Diccionari de geologia*, que és el que en dóna la definició més completa, és el nom que tenen les sèquies que a les salines serveixen per a conduir les salmorres i l'aigua de mar a les basses o d'una bassa a l'altra. És així mateix el nom de les sèquies de drenatge, que recullen les aigües sobretot de regar i les de filtració. Alguns dels espais lacustres (l'albufera d'Elx, el Saladar...) del Vinalopó foren dessecats, parcialment o del tot, mitjançant *assarps*.

El mot *assarp,* Coromines tan sols l'ha sentit a Santa Pola i a Guardamar. És transcrit amb *p* final en el *Diccionari etimològic* (on retreu l'*assarp Ampla* i *l'Assarpeta*, a Santa Pola), però amb *b* (*assarb*) en l'*Onomasticon*. Així mateix, amb *b* en el *Diccionari de geologia* i en el DLC. El DCVB ho fa amb *p* i, per una altra part, fa avinent que en les citacions antigues ja és tractat com a mot femení. No el recull cap dels dos diccionaris del IEC. ✦

Bibliografia

Per a l'elaboració d'aquest treball hem consultat obres enciclopèdiques o monogràfiques, i també material cartogràfic, general o específic d'alguna porció de la zona estudiada. Això és:

COROMINES, Joan, *Diccionari etimològic de la llengua catalana* (9 vols.), Curial – La Caixa, Barcelona 1980-2001.

Onomasticon Cataloniae (I-VIII), Curial – «la Caixa», Barcelona 1989-1997.

Diccionari català-valencià-balear, Alcover i Moll, Palma de Mallorca 1954-1968.

DOMINGO i Francàs, Carles, *Els noms de les formes del relleu*, Societat d'Onomàstica – Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona 1997.

Diccionari de geologia (direcció: Oriol Riba i Arderiu), Institut d'Estudis Catalans – Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1997.

Geografia general dels Països Catalans (volum I) «El clima i el relleu», Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1992.

Gran enciclopèdia catalana (1a ed., 15 vol.), Edicions 62 – Enciclopèdia Catalana SA, Barcelona 1969-1980.

LIMORTI, Ester; Quintana, Artur; Azorín, David, *Toponímia de la comarca del Carxe,* Societat d'Onomàstica, dins el *Butlletí interior* LXV, juny 1996.

VALOR, Enric, *Millorem el llenguatge*, Editorial Gorg, València 1971.

Diccionari de la llengua catalana, 9a edició, Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1989.

Cartografia

Atles dels Països Catalans, 1:300.000, Enciclopèdia Catalana SA, Barcelona 2000.

Atles universal català, Enciclopèdia Catalana SA, Barcelona 1983.

Fortuna, mapa 1: 50.000, *Cartografia militar de España*. Mapa general sèrie L, hoja nº 27-35 (892). Servicio geográfico del Ejército, 1996.

Pinoso, mapa1: 50.000. *Cartografia militar de España*, sèrie L, hoja nº 27-34 (870). Servicio geográfico del Ejército, 1995.

Hem tingut a les mans, també, opuscles turístics editats pels ajuntaments d'Elx i de Guardamar. I ens ha estat particularment profitosa la informació escrita que ens proporcionà l'Oficina de Turisme de Guardamar, amb el Sr. Joan-Carles Martí al davant.

Salines de Santa Pola (esquera), on hi ha la Torre de Tamarit (dreta)
FONT. internet

ADVERTIMENT

S´havia proposat, des de Sanchis Guarner o la *Gran enciclopèdia catalana* o bé el *Nomenclàtor geogràfic del País Valencià*, de l'any 1970, de desdoblar les terres situades a l'entorn del curs mitjà del Vinalopó en dues comarques, atenent a criteris lingüístics.

Per una part, les Valls del Vinalopó, de parla catalana i capital Novelda, i, per l´altra,el Vinalopó Mitjà, de parla castellana i capital Asp; altrament, Elda, que es troba al costat mateix de Petrer, de llengua valenciana, era assignat a l'Alt Vinalopó, perquè compartia amb els pobles d´aqueixa comarca el castellà. Actualment, però, el criteri lingüístic no s´ha tingut en compte i s´ha constituït, amb les dues comarques proposades, una de sola, el Vinalopó Mitjà, en la qual així mateix s'ha inclòs Elda.

Val a dir que, atenent a la matèria de l'article, hem cregut preferible de respectar-hi la divisió en dues comarques de la zona considerada.

1. El valencià té solament en masculí singular els numerals. Val a dir que Enric Valor considerava incorrecte aquest ús, propi, diu, de la parla ràpida popular. Altrament, l'enregistrava solament en *primer* i *segon*.